

DESCOPERIRI MONETARE LA TÂRGU FRUMOS, JUD. IAȘI

DE

VIRGIL MIHĂILESCU-BÎRLIBA și CONSTANTIN MIHAI

Zona orașului Târgu Frumos a fost și este intens cercetată din punct de vedere arheologic, atât prin periegeze, cât și prin intermediul unor săpături sistematice. Rezultatele sunt concludente și indică existența în perimetrul acestei așezări a unei multitudini de stațiuni¹. În acest context, trebuie de asemenea amintit, că pe teritoriul actual al orașului, dar și în imediata sa vecinătate, au fost adesea semnalate descoperiri monetare².

Alăturăm de această dată două noi loturi de monede, parvenite mai de mult în colecția Muzeului de Istorie Târgu Frumos și care, suntem siguri, vor contribui într-o oarecare măsură la îmbogățirea imaginii noastre despre antichitatea timpurie sau târzie a spațiului respectiv.

1. În anul 1972, în curtea casei cetățeanului Vasile Crețu, situată în fosta stradă 16 februarie din Târgu Frumos, cu prilejul săpăturilor pentru temelia edificiului amintit s-au găsit 18 monede adăpostite într-o pungă de pânză, putrezită în cea mai mare parte. Deci, cele 18 monede par să reprezinte un tezaur, dacă anumite date nu ne-ar trezi câteva îndoieli. Dar, iată care este compoziția lotului: 1 AR Marcus Antonius, 2 AR Vespasianus, 2 AR Traianus, 1 AE Traianus sau Hadrianus, 3 AR Hadrianus, 1 AR Antoninus Pius (Faustina II), 1 AR Marcus Aurelius (Divus Antoninus Pius), 1 AE Gordianus III, 1 AR (*fourrée*) Numerianus, 2 AE, Constantius II, 1 AE, Valens, 2 AE, Valentinianus I.

Trei posibile explicații întrezărim pentru ciudata alcătuire a acumulării de mai sus: 1. Adunarea monedelor în cadrul unei colecții destinate ori comercializării, ori unor țeluri mai puțin definite (amintire, pasiune de colecționar etc.). Punga de pânză, în care au fost ascunse piesele monetare, poate constitui un argument în sprijinul acestei ipoteze. 2. În scopurile amintite au fost strânse monedele lotului respectiv, dar, care, reprezintă două mici tezaure sau resturi ale unor depozite pierdute, reunite de către posesor. 3. Monedele constituie un singur tezaur, îngropat încă din vechime. Această supoziție este contrazisă de următoarele considerente: A. Compoziția mixtă argint – bronz (aramă). B. Intervalul de timp de-a lungul căruia se înșiră monedele este nefiresc de larg 32/31 î. de H. – 367/375 d.H., de aproape 4 secole !

Toate aceste rezerve, expuse mai sus, ne-au condus la divizarea descoperirii de față și analizarea ei în cadrul celor două loturi (sau resturi de tezaure), care ni se pare că o alcătuiesc. Prima presupusă acumulare se compune din 10 denari și o piesă de aramă, eşalonați de la Marcus Antonius (32-31 î. de H.) până la Marcus Aurelius: Divus Antoninus Pius (161 d.H.). În acest caz, compoziția sa este următoarea: 1 Marcus Antonius, 2 Vespasianus, 2 Traianus, 1 Traianus sau Hadrianus, 3 Hadrianus, 1 Antoninus Pius, 1 Marcus Aurelius. Se pot observa câteva lacune într-o ideală reprezentare a tuturor emitenților din această perioadă, ceea ce iarăși ne poate sugera că suntem și de această dată confrunțați cu problema unui tezaur incomplet. Din cele 10 monede de argint, doar 4 exemplare sunt întregi, având lipsă părți variabile din modul, printre celelalte multe fiind perforate. De asemenea, nu putem elimina semnificația prezenței, între emisiunile de argint, a unui exemplar de aramă.

Cât privește al doilea ipotetic tezaur, de această dată se începe cu o piesă de la Gordianus III (241 d.H.) și se încheie cu una de la Valentinianus I (367-375 d.H.), având următoarea structură: 1 Gordianus III, 1 Numerianus, 2 Constantius II, 1 Valens, 2 Valentinianus I. Cele 7 monede acoperă o perioadă de aproape 130 de ani și, de

¹ V. Chiriac, M. Tanasachi, *Repertoriul arheologic al județului Iași*, 2, Iași, 1985, p. 413-422.

² V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine chez les Daces*

orientaux, București, 1980, p. 260, nr. 68-69; p. 284, nr. 238-239; p. 289, nr. 283; idem, *Dacia răsăriteană în secolele VI-I în n Economie și monedă*, Iași, 1990, p. 144, nr. 216; p. 151, nr. 25.

asemenea, constatăm numeroase lacune în șirul emitenților din epocă. Din cele 7 piese, 6 exemplare sunt de aramă sau bronz; iar, moneda de la Numerianus, deși este un *antoninianus*, fiind *fourrée*, de fapt este tot de aramă. Monetăriile reprezentate sunt: Viminacium 1, Roma, 1, Nicomedia 1 și Constantinopol 3.

În încheiere, considerăm că cele 18 monede, găsite împreună la Târgu Frumos, au putut alcătui o singură acumulare, strania sa structură având destule analogii. De aceea, nu este exclus ca acest tezaur să fi căpătat înfățișarea actuală chiar din antichitate³.

CATALOGUL MONEDELOR⁴

I. Lotul A (Târgu Frumos).

1. *Marcus Antonius*. AR. 2,90 g; ⚔; 16 mm; slab conservată. LEG VIII. Crawford, I, p. 540, nr. 544, 22, 32-31 î. de H.

2. *Vespasianus*. Ar. 1,87 g; ⚔; 18 x 17 mm; slab conservată (o parte din monedă este ruptă, iar pe avers este exfoliată). RIC, II, p. 16, nr. 10, 69-71 d.H.

3. *Vespasianus*. AR. 3,07 g; ⚔; 19 mm; slab conservată (perforată). RIC, II, p. 23, nr. 77, 74 d.H.

4. *Traianus*. AR. 2,53 g; ⚔; 20 x 17 mm; slab conservată (lipsă aproximativ 1/6). RIC, II, p. 268, nr. 343, 114-117 d.H.

5. *Traianus*. AR. 2,70 g; ⚔; 19 x 17 mm; slab conservată (lipsă aproximativ 1/8). RIC, II, p. 268, nr. 347, 114-117 d.H.

6. *Traianus* sau *Hadrianus* (neidentificată). AE (aramă). 5,28 g (as); ?; 21 x 20 mm; foarte slab conservată.

7. *Hadrianus* – *Traianus* (hibridă). AR. 3,17 g; ⚔; 19 x 17 mm; slab conservată.

Av. RIC, II, p. 378-381 (HADRIANVS AVGVSTVS PP).

Rv. RIC, II, p. 252, nr. 114, 103-111 d.H. [COS V] PP SPQR OPTIMO PRINC; Mars spre stânga.

8. *Hadrianus*. AR. 2,53 g; ⚔; 17 mm; slab conservată (lipsă aproximativ 1/6). RIC, II, p. 349, nr. 71 (b), 119-122 d.H.

9. *Hadrianus*. AR. 2,65 g; ⚔; 18 x 17 mm; slab conservată (lipsă aproximativ 1/6). RIC, II, p. 374, nr. 300 (d), 134-138 d.H.

10. *Antoninus Pius: Faustina II*. AR. 2,42 g; ⚔; 18 mm; slab conservată (ruptă o porțiune). RIC, III, p. 95, nr. 517 (c), datată după 145 d.H.

11. *Marcus Aurelius: Divus Antoninus Pius*. AR. 3,10 g; ⚔; 17 mm; bine conservată (perforată). RIC, III, p. 247, nr. 441, 161 d.H.

12. *Gordianus III*. AE. 18,90 g (sestert); ⚔; 30 x 28 mm; mediocră conservată. Viminacium (an III). Pick, I, 1, p. 35, nr. 83; Martin, p. 36, I.36.1. (242-243).

13. *Numerianus*. AR (*antoninianus*), *fourrée*. 2,78 g; ⚔; 22 x 20 mm; mediocră conservată. RIC, V/II, p. 195, nr. 413, 6 A, 283-284 d.H.; în exergă $\frac{\text{KAA}}{\text{KAA}}$; Roma.

14. *Constantius II*. AE₃. 1,72 g; ⚔; 16 x 15 mm; foarte slab conservată.

Av. Capul diademat al împăratului și bustul cu *paludamentum* spre dreapta; (D N CONSTAN) – TIVS PF (AVG).

Rv. Împăratul împunge cu sulita un călăreț căzut jos, care are mâna ridicată în spate; (FEL TEM)P RE – PA(RA)TIO; în exergă, $\frac{\text{SNNA}}{\text{SNNA}}$ (Nicomedia)

LRBC, II, p. 92, nr. 2309 sau 2311, 351-354 sau 355-361; RIC, VIII, p. 479, nr. 96, 15 martie 351 – 6 noiembrie 355 sau p. 481 nr. 104, 6 noiembrie 355 – 3 noiembrie 361.

15. *Constantius II*. AE₃. 1,39 g; ?; 16 mm; foarte slab conservată (reversul neidentificabil și ilizibil).

16. *Valens*. AE₃. 1,18 g; ⚔; 17 x 15 mm; foarte slab conservată (ruptă marginal).

Av. Capul împăratului cu diademă de perle și bustul cu *paludamentum* spre dreapta; D N V(ALENS) – P F AVG.

Rv. Victoria avansând spre stânga, ținând cununa de lauri și ramura de palmier; S(ECVRI)TAS – (REI PVBLI)CAE; în exergă, $\frac{\text{S}}{\text{S}}$; Constantinopol.

(COS)P(A ?)
LRBC, II, p. 87 var., 364-365; RIC, IX, p. 215-216, nr. 21 var., 25 februarie 364 – 24 august 367.

17. *Valentinianus I*. AE₃. 1,40 g; ⚔; 14 x 13 mm; foarte slab conservată (ruptă marginal).

Av. Capul diademat și bustul cuirasat al împăratului spre dreapta; D(N VALENTINI – ANVS P)F AVG.

Rv. Victoria avansând spre stânga, ținând cununa de lauri și ramura de palmier; (SECVRITAS) – REI PVB(LICAE); în exergă, (C)O(NSA); Constantinopol.

LRBC, II, p. 87, nr. 2076, 364-365; RIC, IX, p. 215, nr. 21 (a), I (A), 3, 25 februarie 364 – 24 august 367.

18. *Valentinianus I*. AE₃. 1,90 g; ⚔; 17,5 x 16 mm; foarte slab conservată (ruptă marginal).

Av. Capul împăratului cu diademă de perle și bustul cu *paludamentum* spre dreapta; (D N VALENTINI – (ANVS P)F AVG).

Rv. Victoria avansând spre stânga, ținând cununa de lauri și ramura de palmier; SECVRI(TAS – REI PVBLIC)AE; în exergă, $\frac{\text{CONSA}}{\text{CONSA}}$; Constantinopol.

LRBC, II, p. 88 var., 367-375; RIC, IX, p. 221, nr. 42 (a), I (A), 8, 24 august 367 – 17 noiembrie 375.

³ V. Mihailescu-Bîrliba, *La monnaie romaine chez les Daces orientaux*, p. 211-216.

⁴ Prescurtări folosite pentru cataloagele de identificare: Bellinger = A.R. Bellinger, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection. I. Anastasius I to Maurice, 491-602*, Washington, 1966; Grierson = Ph. Grierson, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection. III. Leo III to Nicephorus III, 717-1081 (Part 2: Basil I to Nicephorus III (867-1081))*, Washington, 1973; Hahn = W. Hahn, *Moneta Imperii Byzantini*, I-II, Wien, 1973-1975; LRBC = *Late Roman Bronze*

Coinage A.D. 324-498. Part I: P.V. Hill, J. P. C. Kent, The Bronze Coinage of the House of Constantine A.D. 324-346; Part II: R.A.G. Carson, J. P. C. Kent, Bronze Roman Imperial Coinage of the Later Empire A.D. 346-498, London, 1965; Martin = F. Martin, *Kolonialprägungen aus Moesia Superior und Dacia*, Budapest-Bonn, 1992; Pick = B. Pick, *Die antiken Münzen von Dacien und Moesien*, I, 1, Berlin, 1898; RIC = *Roman Imperial Coinage*, London, 1924 sq.; Thompson = M. Thompson, *The Athenian Agora*, II. *Coins from the Roman through the Venetian Period*, Princeton, 1954; Wroth = W. Wroth, *Catalogue of the Imperial Byzantine Coins in the British Museum*, London, 1908.

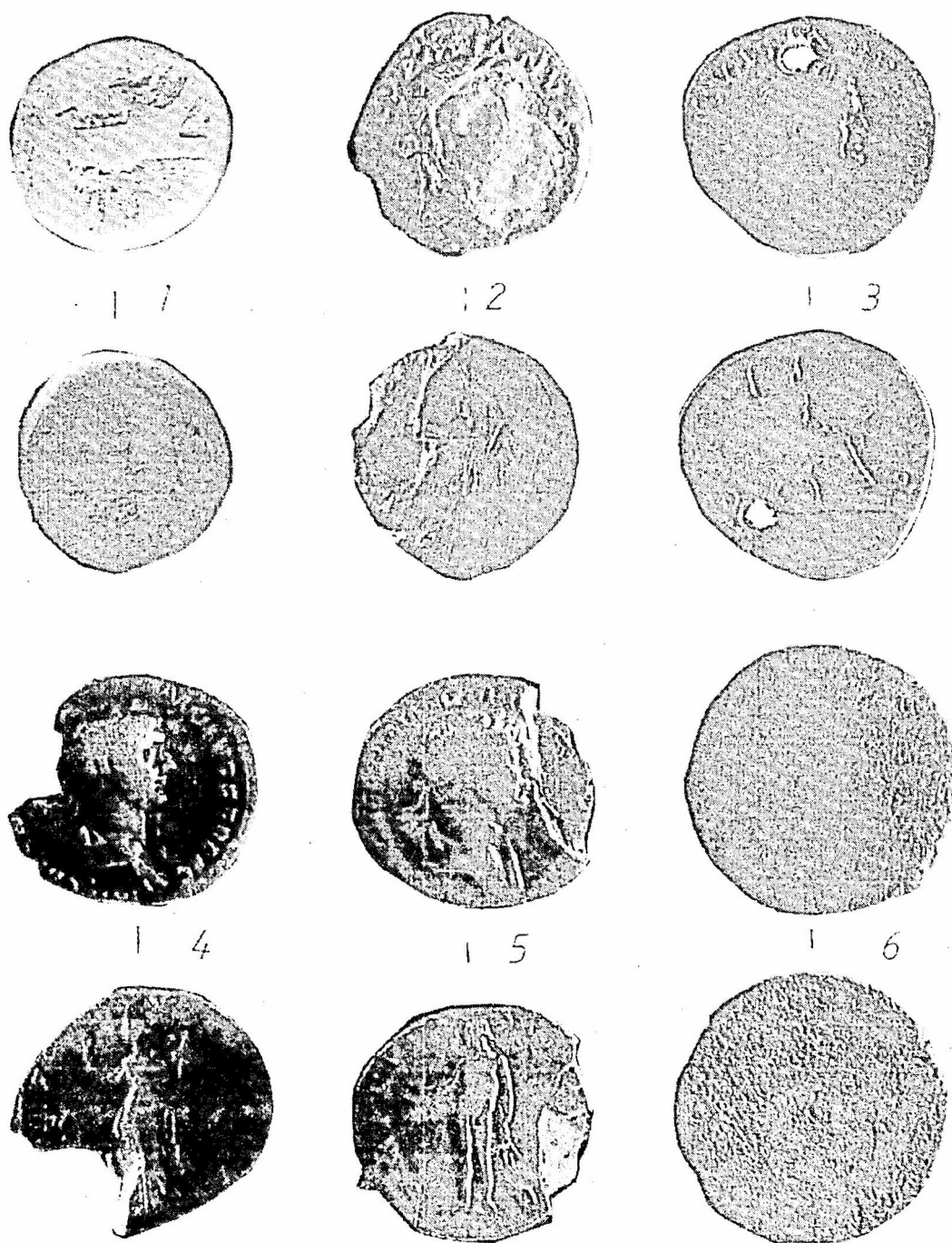

Fig. 1. Monede din tezaurul de la Târgu Frumos
(numerele de ordine din ilustrație corespund celor din catalogul publicat alături).

Fig. 2. Microscopii electronici de la E. coli.

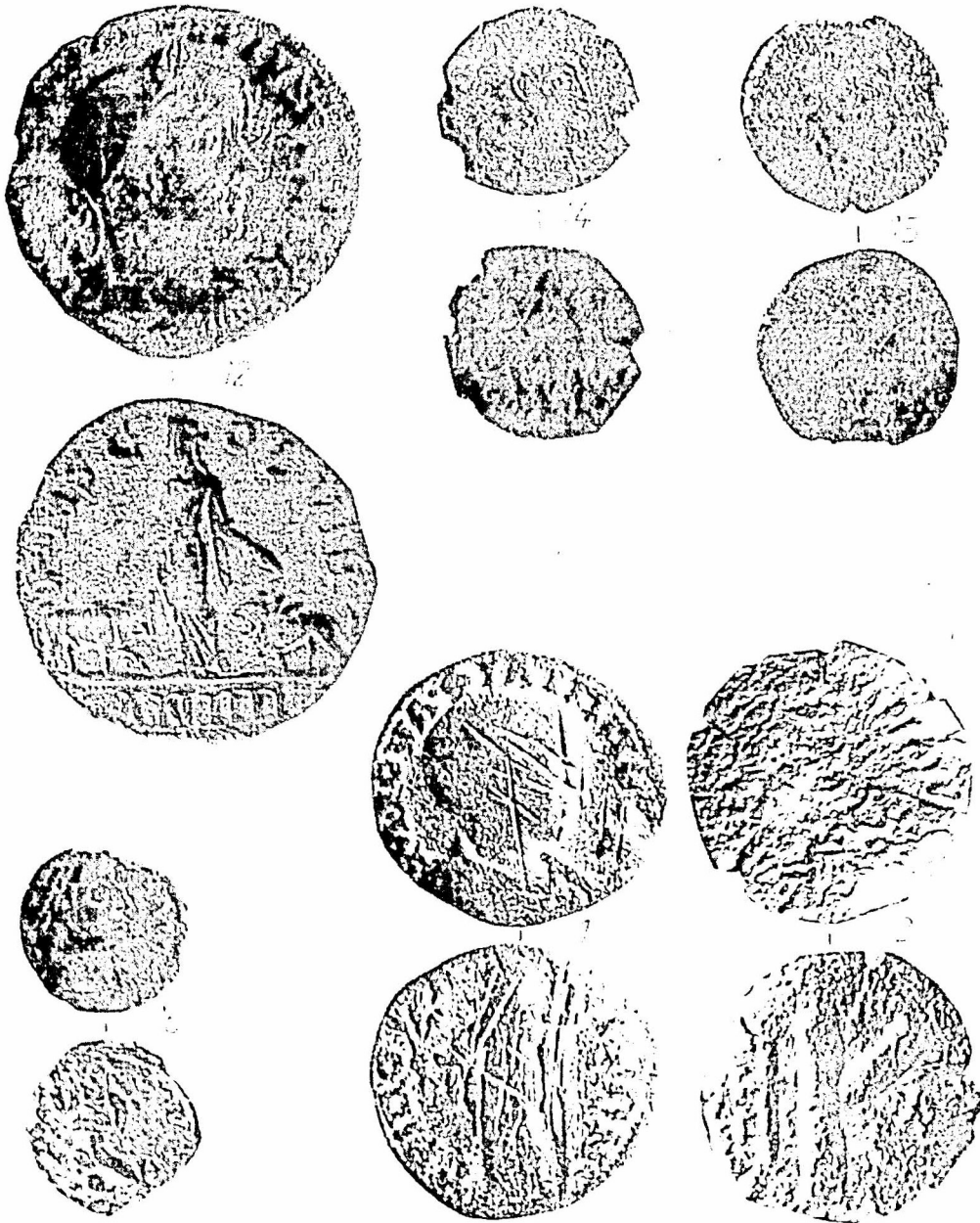

Fig. 3. 12-16. monede din tezaurul de la Târgu Frumos: 1-2. monede găsite la Oțeleni.

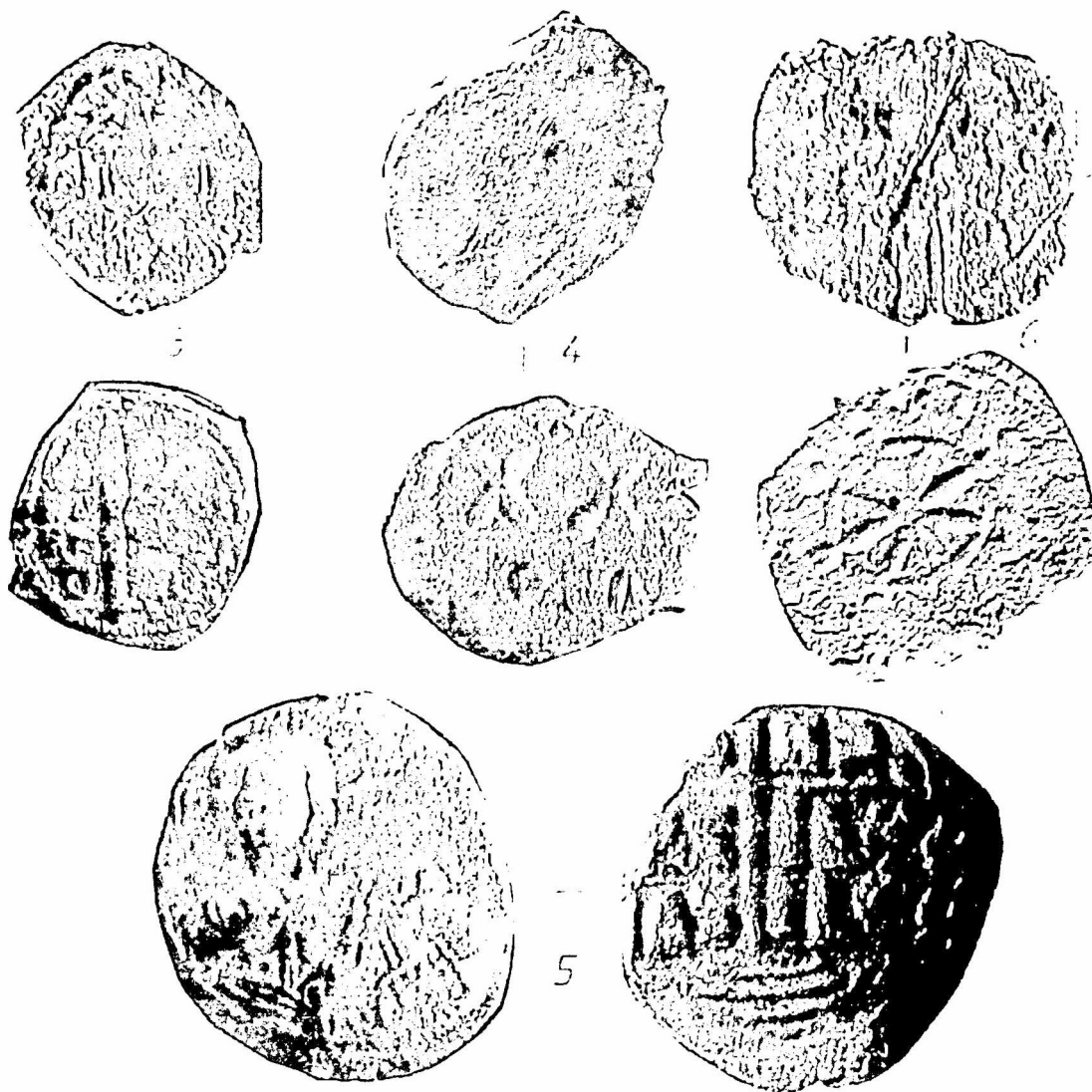

Fig. 4. Monede descoperite la Oteleni.

II. Al doilea lot publicat acum provine din satul Oteleni, așa cum a susținut cel care le-a donat în anul 1973 Muzeului de Istorie Târgu Frumos, un elev al Liceului Industrial din aceeași localitate și care era originar din așezarea sus-menționată. Nu cunoaștem numele elevului și nici măcar dacă monedele au fost găsite împreună sau, după cum ni se pare mai veridic, au fost strânse treptat, pe măsura apariției lor, cel mai probabil, în puncte diferite. De fapt, după cum ne-a transmis Traian Bița, cunoscutul colecționar din Pașcani, monedele de care ne ocupăm au fost aduse din diferite locuri din țară la Butea (com. Miclăușeni), de unde au ajuns apoi la Oteleni. Cele 6 piese sunt de bronz și aramă, cuprinzând intervalul dintre anii 244-246 d.H. (Filip Arabul) – 1078/1081 (Nicephorus III), ceea ce indică aproape sigur că acumularea este constituită din descoperiri izolate. Dintre cele 6 emisiuni se distinge exemplarul bătut de Filip Arabul pentru Filip II Caesar (nr. 1), având ca monetărie Tripolis, destul de rar întâlnit la nordul Dunării. Mai atragem atenția și asupra monedei de la Iustinus II (nr. 3), care are legenda aversului cu *ISTINVS*, lipsindu-i litera *V* dintre *I* și *S*, precum și la piesa anonimă surfrapată de la nr. 5.

CATALOGUL MONEDELOR

II. Lotul B (Oțeleni).

1. *Filip Arabul: Filip II Caesar*. AE. 7,55 g; ♀; 26 x 24 mm; slab conservată. *Tripolis, Lydia*; 244-246 d.H.

Av. M. IOYΛ.ΦIΛIΠΠIO [...] capul împăratului și bustul drapat spre dreapta.

Rv. TPITIO – Λ – EITΩN.

2. *Iustinus I*. AE (1/2 *follis*); 6,02 g; ↑; 24 mm; slab conservată. KY (*Cyzicus*). Bellinger, p. 52, nr. 42, 518-527.

3. *Iustinus II*. AE (1/2 *follis*). 5,97 g; ♀; 20 x 18 mm; slab conservată. TES (*Thessalonica*). Bellinger, p. 224, nr. 81. 2 (dar pe avers Iulianus singur), 575-576.

Av. (D) N ISTINVSPPA(V) (*sic*).

4. *Phocas*. AE (1/2 *follis*). 4,05 g; ♀; 23 x 19 mm; slab conservată (aversul ilizibil): *Constantinopol, officina Δ=4*. Hahn, II, 65 b, 603-604.

5. *Anonimă*. AE (*follis*). 7,54 g; ♀; 30 x 26 mm; slab conservată. Grierson, 2, p. 679, nr. B. 59, 1030/35 – 1042 (?). Clasa a II-a Mihail al IV-lea (Wroth și Bellinger) sau Romanus III – clasa B (Thompson), bătută peste A (2).

6. *Nicephorus III*. AE (*follis*). 5,05 g; ♀; 23 x 21 mm; slab conservată. *Constantinopol*. Grierson, p. 832, nr. 9. 14-15, 1078-1081.

MONETARY DISCOVERIES AT TÂRGU FRUMOS, IAȘI COUNTY

SUMMARY

Two monetary groups existing in the History Museum of Târgu Frumos (Iași county) are presented. The first group (I) was found in 1972 in Târgu Frumos. It has the following structure: 1 AR Marcus Antonius, 2 AR Vespasian, 2 AR Trajan, 1 AE Trajan or Hadrian, 3 AR Hadrian, 1 AR Antoninus Pius (Faustina II), 1 AR Marcus Aurelius (Divus Antoninus Pius), 1 AE Gordian III, 1 AR (*plated*) Numerian, 2 AE₃ Constantius II, 1 AE₃ Valens, 2 AE₃ Valentinian I (32/31 B.C. – 367/375 A.D.). The following mints are presented: Rome II, Asia Minor I, Viminacium I, Nicomedia I, Constantinople I.

Though different hypothesis regarding the origin of the hoard have been discussed, it seems that the ancient origin of this hoard could be admitted.

The second monetary group (II) comes from Oțeleni (Iași county) and was gathered perhaps from some isolated discoveries in different parts of Romania. There are six coins of bronze and copper, containing the years 244/246 A.D. (Philip the Arab) – 1078/1081 (Nicephorus III): 1 AE Philip the Arab (Philip II Caesar, *Tripolis, Lydia*), 1 AE (1/2 *follis*), Justin I (*Cyzicus*), 1 AE (1/2 *follis*), Justin II (*Thessalonica*), 1 AE (1/2 *follis*) Phocas (*Constantinople*), 1 AE (*follis*) anonymous, 1 AE (*follis*) Nicephorus III (*Constantinople*).

FIGURE EXPLANATIONS

Fig. 1. Coins from the hoard of Târgu Frumos (the order numbers of illustration correspond of those of the enclosed list).

Fig. 2. Coins from the hoard of Târgu Frumos.

Fig. 3. Coins from the hoard of Târgu Frumos (12-16) and coins found at Oțeleni (1-2).

Fig. 4. Coins discovered at Oțeleni.